

УДК 811.161.2'271'221:821.161.2–22/-271 Карпенко-Карий
<https://doi.org/10.24195/2616-5317-2023-36-9>

СОЦІАЛЬНО-СТАТУСНІ МАРКЕРИ У МОВЛЕННІ ПЕРСОНАЖІВ П'ЄСИ ІВАНА КАРПЕНКА-КАРОГО «СТО ТИСЯЧ»

Світлана Є. Степанова

аспірантка кафедри загального та слов'янського мовознавства
 Одеського національного університету імені І. І. Мечникова,
 Одеса, Україна
 e-mail: fydimka@gmail.com
 ORCID ID <https://orcid.org/0000-0002-2855-3657>

АНОТАЦІЯ

Метою цієї статті є виявлення, аналіз і оцінка вербальних і невербальних соціально-статусних маркерів персонажів п'єси Івана Карпенка-Карого «Сто тисяч». Отже, об'єкт вивчення — засоби мовної та позамовної поведінки, які містять інформацію про соціальний статус певних персонажів цієї п'єси. Предмет дослідження — особливості набору соціально-статусних засобів зображення персонажів і механізм застосування автором цих засобів. У процесі дослідження використано процедури методів когнітивного, семантичного, соціолінгвістичного, невербального аналізу, описовий метод. У результаті дослідження мовних та позамовних засобів і механізмів вираження автором майнового, станового, гендерного, правового статусів художніх персонажів, а також оцінки деяких еволюційних соціально-статусних процесів, які відбувалися наприкінці ХІХ — на початку ХХ століття в українському суспільстві, автор дійшов певних висновків. Роль вербальних засобів виконують, здебільшого, лексеми відповідних дискурсів, фразеологізми, деякі синтаксичні конструкції. Роль невербальних засобів, переважно, належить описаній автором ситуативній поведінці персонажів — їхній міміці, рухам, емоціям, поведінково-вим реакціям на певні дії та репліки.

Ключові слова: соціальний статус, маркер, вербальний, невербальний, художній персонаж, засіб вираження, Іван Карпенко-Карий.

Вступ. В українській гуманітарній науці соціальним статусом називають «становище особи чи групи в суспільстві, яке визначається за

допомогою об'єктивних чинників (фах, дохід, рівень влади, престиж) (Соціальний статус, 2023). Побіжний розгляд указаних об'єктивних чинників змушує більш докладно розглянути їхній список. У предстваленій дефініції нічого не сказано про наукові напрями, які безпосередньо стикаються з категорією соціального статусу, а також про вербальні й невербальні способи вираження соціального статусу. Крім того, засоби вираження соціального статусу художніх персонажів літературних творів нечасто стають об'єктом дослідження сучасної науки, тому робота в цьому напрямі видається **актуальною**.

Зв'язок із попередніми та суміжними дослідженнями. Якщо казати про наші попередні дослідження щодо засобів вираження соціального статусу літературних персонажів, то вони, здебільшого, стосуються художніх текстів української літератури кінця ХІХ — початку ХХ століття. Саме цей період життя українського суспільства надає безцінний матеріал письменникам, не байдужим до проблеми радикальних змін, які відбулися в суспільстві після відміни кріпацтва в умовах зламу феодальних порядків і розвитку капіталістичних відносин на селі та промислового виробництва в містах. Наші попередні студії було присвячено вивченню дискурсивного розмаїття функцій мовленнєвих засобів вияву соціального стану персонажів у літературному тексті (Степанова, 2021б), розгляду антонімії як провідного засобу започаткування, розвитку, загострення центрального конфлікту між персонажами у їхньому баченні боротьби проти соціальної нерівності за соціальне рівноправ'я (становий, гендерний, конфесійний, майновий статуси) у драматичній поемі Лесі Українки «В катакомбах» (Степанова, 2022а), дослідженню ролі звертання як показника гендерного, станового, майнового, вікового, корпоративного соціальних статусів у повісті Ольги Кобилянської «Людина» (Степанова, 2022в), виявленню та характеристиці статусних наборів і статусних портретів соціальних груп заможних містян і селян-заробітчан, які Володимир Винниченко протиставляє в оповіданні «Контрасти» вербальними та невербальними засобами за критеріями майнового стану, способу життя й заробітку, споживчого рівня, культури, способу пересування. Крім того, зроблено аналіз різноманітних засобів вираження соціального статусу в поєднанні з формуванням і еволюцією професійних, станових, майнових та інших статусно зумовлених мовних картин і ехо-картин світу на матеріалі деяких оповідань російськомовних авто-

рів: Антона Чехова («Душечка», «Товстий і тонкий», «Хірургія»), Віри Інбер («Соловей і Роза»), Михайла Булгакова («Рушник із півнями») й описано результати цього аналізу (напр.: Степанова, 2016; Степанова, 2017; Степанова, 2019; Степанова, 2021а; Степанова, 2022б).

Наш доробок є складовою частиною сучасних мовознавчих досліджень ролі засобів, які вказують на соціальні статуси та соціальні ролі комунікантів у живому та художньо зображеному спілкуванні (напр.: Ільченко, 2012; Ковальчук, 2016; Можейко, 2015; Pahta, 2910; Sapru, 2015; Schefflen, 1972).

У суміжних напрямках гуманітарних досліджень значну увагу приділяють вивченню поняття соціального статусу, про що свідчать відповідні праці з соціології, культурології, демографії, політології, правознавства, оскільки статус, разом із соціальною роллю, є важливим елементом структури особистості. Вважають, що поняття «соціальний статус» і «соціальна роль» ввели до соціологічних досліджень у 1930-і рр. американський соціальний антрополог і соціолог Ральф Лінтон і німецький соціолог Макс Вебер (Linton, 1936; Weber, 1978). Річ у тім, що ці два поняття нероздільні, дихотомічні, бо «не існує ролей без статусів чи статусів без ролей. Основна різниця між ними полягає в тому, що статус ми маємо, а роль виконуємо, тобто статус — статичний, роль — динамічна. Кожен статус вимагає виконання певних ролей, які суспільство оцінює та визначає як такі, що відповідають чи не відповідають певному статусу» (Горбачова, 2013: 235). На відміну від мовознавства, соціологія через поняття особистості вивчає структуру суспільства, типологізуючи його за груповими маркерами, моделює як перспективні, так і ретроспективні суспільні структури. Демографія, яку було започатковано як один із напрямів соціології, вивчає соціально-демографічні статуси в суспільстві: гендерний, віковий, освітній, професійний, сімейний, релігійний (конфесійний), расовий, національний / етнічний, мовний, статус здоров'я (здоровий або інвалід), за місцем проживання, за розміром доходів, деякі інші. Ці ж статуси використовують, здебільшого, в економіці та статистиці, де вони мають прикладне значення у процесі планування бюджету, будівництва підприємств, житла, інших об'єктів соціальної інфраструктури. Культурологія використовує, здебільшого, статуси освітнього та культурного рівнів осіб, мовний, релігійний, гендерний, расовий, національно-етнічний статуси, статуси за місцем на-

родження та за місцем проживання. Термін *статус* був запозичений соціологією з римського права. Словом *status* у Римській імперії позначалося правове становище особи. У сучасному правознавстві поняття соціального статусу та соціальної ролі використовують для регулювання правових відносин між особами, які належать до тих або інших статусних груп, а також для вивчення ситуацій, які стосуються соціальних прав, свобод і обов'язків громадян.

Мета цієї статті — виявлення, аналіз і оцінка вербальних і невербальних соціально-статусних маркерів персонажів п'єси Івана Карпенка-Карого «Сто тисяч». Отже, **об'єкт** вивчення — засоби мовної та позамовної поведінки, які містять інформацію про соціальний статус певних персонажів цієї п'єси. **Предмет** дослідження — особливості набору соціально-статусних засобів зображення персонажів і механізм застосування автором цих засобів. У процесі дослідження використано процедури **методів** когнітивного, семантичного, соціолінгвістичного, невербального аналізу, описовий метод.

Виклад основного матеріалу. Іван Карпенко-Карий (Іван Карпович Тобілевич) (1845–1907) був одним із корифеїв українського побутового театру, видатним українським драматургом, майстром соціальної комедії. Його творчість збігається за часом із доленосними подіями у внутрішньому житті Російської імперії. Оскільки його дитинство пройшло в українському селі, де батько служив управителем панського маєтку, то достовірно знав про всі соціально-економічні та духовні процеси періоду «дикого капіталізму» після відміни Олександром II у 1861 році кріпосного права. П'єса «Сто тисяч», яка є однією з таких соціальних комедій, була написана в 1890 році, коли ці процеси розвивалися швидко й упевнено, а матеріального розшарування селянства не міг побачити лише сліпеч.

В українському літературознавстві п'єсу «Сто тисяч» кваліфікують як трагікомедію, у якій йдеться про появу та посилення впливу нового соціального прошарку на селі — «чумазого»; як сатиру на людську жадобу, коли влада грошей відчужує людину від життєвих потреб близьких їй людей, дає обдурити себе, спокушує на злочин і самогубство. У подальшому викладі ми спробуємо доповнити результатами нашого дослідження соціальний характер п'єси «Сто тисяч».

Становий статус. Центральний персонаж п'єси — Герасим Калитка. Він є заможним селянином, який унаслідок процесу капіталізації

села та сільського господарства перетворився із працелюбною людиною на жорстокого сільського капіталіста. Із фінансового дискурсу найактивніше використовується слово *гроші*. Його вжито 129 разів, у тому числі 70 (54 %) — Герасимом Калиткою.

Більшість інших персонажів за своїм становим статусом теж селяни. Проте автор протиставляє різні класи селянства, які вже визріли в суспільстві та відрізняються один від одного майновим статусом. Ідеться, по-перше, про клас заможних землевласників, який представляє Герасим Калитка, що у заздрісних репліках називає своїх конкурентів: Жолудя, Чобота і Пузиря (ці селяни мають багато землі й худоби та використовують найманих робітників). По-друге, про клас наймитів, батраків (не мають своєї землі й орендують її у заможних селян або мають стільки, що її не вистачає, щоби нагодувати свої сім'ї). До цього класу належить кум Герасима Калитки Савка (орендує землю), а також наймичка Мотря та робітник Клим. У взаємовідносинах між представниками цих сільських класів розвилися протиріччя, подібні до тих, що виникали до скасування кріпосництва між поміщиками та селянами, а в містах — між фабрикантами та найманими працівниками. До класу землевласників треба віднести також членів родини Герасима: жінку Параску та сина Романа.

Деякі персонажі представляють інші соціальні групи. Фактор Гершко, єврей (євреї в Російській імперії були позбавлені права мати у власності сільськогосподарські угіддя) заробляє на посередництві в купівлі та продажу нерухомості та рухомості. Невідомий, який пропонує Калитці фальшиві гроші, — типовий представник єврейського криміналітету Одеси. Банавентура — колишній військовий, який, по суті, став сільським люмпеном зі своєю багаторічною надією знайти закопані скарби, хоча не перестає вважати себе найбільш освіченою людиною.

Майновий статус, як правило, виражено конструкціями, які містять дієслово *мати* у сполученні з прямим додатком, що має структуру *кількісного словосполучення* з числівником і майновим об'єктом або безпосередньо *іменником*, який називає майновий об'єкт. Напр.: (Герасим Калитка:) 1) *Кусочками, шматочками купував, а вже і у мене набралось: тепер маю двісті десятин — шматочок кругленький!* 2) *Що ж, капіталу не хватає... Маю п'ять тисяч, а ще треба не багато, не мало — п'ятнадцять тисяч!* 3) *Я, слава богу, і фургони маю, та моя ста-*

ра не хоче їздить. (Савка:) *Чув я, що Жолудь нечисті гроші має, від самого, не при хаті згадуючи, сатани, то, може, й другі так саме достали...* (Фактор Гершко:) *Ми грошей не маємо, ми із розумом живемо.* (Копач Банавентура:) *Не журіться, я маю опит: це порція якраз.* Тут і далі в тексті матеріал дається за: (Карпенко-Карий).

Оскільки українська мова за вираженням відношень власності є мовою перехідного типу (від «бути»-мов до «мати»-мов), конструкції з дієсловом *мати* варіюються з конструкціями, утвореними за моделлю: *прийменник У + іменник* або *займенник* у родовому відмінку + дієслово *бути* або його відсутність у формі теперішнього часу та в неповному еліптичному реченні у випадках іншого модально-часового плану + *іменник* зі значенням майнового об'єкта (об'єкта володіння). Напр.: (Герасим Калитка:) *Сьогодні увечері у нас буде сто тисяч!* 2) *Я хотів як краще, бо у вас ніколи грошей не було.* (Савка:) *А у мене тільки десять!* (Фактор Гершко:) *Хотів мене задавить... у мене п'ятсот рублів чужих денег, протестуюсь...* (Невідомий, шахрай:) *У нас фабрика на весь свет.* (Копач Банавентура:) 1) *Їх багато бачив, у мене опит і практика.* 2) *У мене, брат, цього матеріалу на воза не забереши.* Тут у позиції кількісного слова виступає фразеологізм (*на воза не забереши*).

Нерідко в позиції дієслова *бути* використовують повнозначні дієслова, які певним чином пов'язані з майновим дискурсом. Напр.: (Герасим Калитка:) *Я з вашим батьком давній приятель, і коней у нього купив.* (Савка:) 1) *Куме! Та, може ж, таки найшлася б у вас там яка сотняга?* 2) *От і тепер: післязавтрього строк платить Жолудю за землю, держу там у нього шматочок.* (Копач Банавентура:) *Помалу, помалу і у вас сала набереться доволі, тоді порівняється з Чоботом, а може, і з Жолудьом...*

Щоби зробити висновки про майновий статус персонажа, треба враховувати лексичну семантику об'єкта власності та його невербальну поведінку. Навіть із наведених прикладів бачимо, що найбагатшим є Герасим Калитка, бо він має *двісті десятин* (землі), *п'ять тисяч* (карбованців), *фургони*, сподівається на те, що буде мати *сто тисяч* (фальшивих карбованців) і землю, яка належить нащадку колишнього поміщика Смоквинова, купує та продає *коней, свиней, волів* тощо. Копач Банавентура так оцінює невербальну поведінку Герасима Калитки: *Хе-хе-хе! Грошей нема, а земелька росте й росте! <...> Так, так,*

Никодимович! Скупуйте помаленьку, скупуйте! Єйбогу! <...> Хазяй-стенний мужик — велике діло! Ворушіться, ворушіться! Крутіть головою: купили у Борща, купуйте у Смоквинова, а там у Щербини. Пани горять, а мужички з пожару таскають... Останній фразеологізм є дуже важливим для розуміння процесів, що відбувалися на селі в ті часи.

Набагато бідніший за Герасима його кум Савка: він не має і ста карбованців, бо прийшов до Калитки позичити цю *сотнягу*; він зізнається, що держить (орендує) *шматочок* (чужої землі, а саме землі Жолудя), бо потрібні продукти, щоб не голодувати. Савка сподівається на те, що буде мати *десять тисяч* (фальшивих карбованців), тобто в десять разів менше, ніж його багатий кум-землевласник.

На відміну від власників матеріальних цінностей, для копача Банавентури головним є знання та досвід. 26 разів він повторює слово *опит* (= досвід), 9 разів — слово *наука* та похідні від нього. Напр.: 1) *Опит — велике діло!* 2) *Без науки, без струменту, без опиту, куди не повернися, нічого не зробиш.* 3) *...Сама норовиста коняка, коли на неї сідав копач, чула — в шенкелях чула — опит і науку і, як дитина, покірно ходила перед фрунтом!* У середовищі, де лише гроші та все, із чого можна їх зробити, цікаві людям, Банавентура намагається жити по-своєму, але не відставати від оточення. На цьому роздоріжжі він перетворився на люмпена, про якого син Герасима Калитки Роман каже: *Наче і розумний, а дурний. Тридцять літ шукає кладів і голий став як бубон, бо все на кладах, кажуть, прокопав... І все він зна — тільки нічого не робе.* Ключові слова, які характеризують Копача як люмпена: *нічого не робе*. Невербальна поведінка простежується в тому, що Банавентура водить дружбу зо всіма заможними селянами, щоби вони давали йому поїсти та допомагали копійкою для продовження його пошуків. Так, його не запрошують, але він, повчаючи Романа Калитку, каже: *Торічелієва пустота... Хе-хе-хе! Ти цього не знаєш — це з фізики. В такім разі — адіо! К обіду я прийду.* Коли Герасим Калитка повернувся з міста з документами на нову придбану земельну ділянку та дізнається, що його питали Невідомий і Копач, реагує так: *Жид-то діло, а Копач-морока.*

Зображення **гендерного статусу** у Карпенка-Карого полягає передусім у характеристиці положення Параски, жінки Герасима Калитки, і їхньої наймички Мотрі, на якій Параска хоче одружити свого сина Романа. Ми бачимо, що поведінка Герасима Калитки є незалежною.

Він не радиться з жінкою ані стосовно купівлі фальшивих грошей, ані стосовно одруження Романа. Стосовно Мотрі Герасим розуміє, що вона працелюбна й чесна дівчина, проте бажання Параски мати її за невістку для нього неприйнятне (до того моменту, коли його витягли зі шморга), бо рідного сина він розглядає як один із інструментів збагачення та хоче оженити на дівчині з багатой родини. Він посилає його на оглядини до свинозаводчика Пузиря, який мав двох доньок на виданні. Раніше за сина таким самим знаряддям була донька, за якою до вінчання Герасим обіцяв приданого 5000 карбованців, однак грошей не дав навіть тоді, коли зав'язалася бійка між родиною зятя та родиною Калитки.

На Великдень Герасим звелів запрягти коней та відправив Романа з Копачем на оглядини до Пузирівен. Коли ж після цього до нього звернулася Параска з проханням запрягти їй коней, щоб їхати в церкву, він наводить найнеймовірніші причини, але непохитний у своєму рішенні змусити дружину з Мотрею йти до церкви і назад пішки б верст. Тут же ми дізнаємося, що Герасим бив змолоду свою дружину, яка працювала в хазяйстві як звичайна робітниця та не має права без дозволу чоловіка навіть коней взяти. Напр.: (Параска:) *Звели і нам коней запрягти. <...> У церкву поїду з Мотрею.* (Герасим:) *Ще що вигайдай! До церкви можна й пішки піти, тут недалеко — три верстви. <...> Люде в Київ ходять за чотириста верстов, а ти не хочеш потрудитися для божого дому й шість верстов, — ай-ай-ай, а ще й богомольна! Важко вже тобі пішки піти до божого дому шість верстов... Худобу ганять в празник гріх. Блажен чоловік, іже скоти милує.*

(Параска:) *Що ж, тобі більше коней жаль, ніж жінки?*

(Герасим:) *Скотина гроші коштує, вона цілий тиждень робить на нас, а в неділю, що мала б відпочити... Це не по-божому і не по-хазяйськи.* (Параска:) *Та й я ж цілісінький тиждень на ногах і роблю не покладаючи рук.* (Герасим:) *То ти, а то коняка... Ти собі робиш, а коняка тобі. <...> Хіба ти борону або плуга тягаєш? <...> Не дам коней. <...> Іди пішки, господь прийме твої труди і дасть тобі здоров'я.*

(Параска:) *Та чи ти ж з розумом? Всяке знає, що ми хазяїни неабиякі, а я буду тьопатися стільки світу пішки до церкви. <...> Сором людям в очі дивиться!!*

(Герасим:) *Не мніться, то поспієте і на херувими... а коней гріх ганять у неділю.* (Параска:) *А бодай ти пропав з своїми кінми разом.*

(Герасим:) *Не лайся, щоб я часом ради неділі не дав тобі по потилиці.*

(Параска:) *Бий, бодай тобі руки посохли! І змолоду з синяків не виходила, бий і на старість! У! Харциз — коняку жаліє, а жінку бити збирається.*

Коли йдеться про заробляння грошей, про збагачення, Герасим і сам добре знає, що жінка в нього працелюбна. Так, в одному з монологів він визначає: *Тут недоїдаєш, недопиваєш, день при дні працюєш, жінка з діжі рук не виймає — і тільки ж всього-навсього двісті десятин...*

Отже, ми бачимо, що статус жінки для Герасима Калитки був низьким. Текстовий аналіз свідчить, що цей заможний селянин свідомо ставить жінку нижче, ніж свою худобу.

Правовий статус персонажів у п'єсі показано побіжно. Відзначимо, що всі, крім Невідомого, в цілому законослухняні громадяни, а тому відчувають страх перед злочинними діями. Так, Герасим Калитка, йдучи на злочин, пов'язаний із придбанням фальшивих 100000, боїться навіть піти в казначейство, щоби розмінити одну нібито фальшиву трирублеву купюру. Через свій страх він змушений був взяти в компаньйони під 10 % свого кума Савку. Напр.: (Герасим:) *Хіба послухать жидка, піти на одчай, купить за п'ять тисяч сто тисяч фальшивих і розпускають їх помаленьку: то робітникам, то воли купувать на ярмарках... Мужик не дуже-то шурує в грошах, йому як розмальована бумажка, то й гроші. Страшно тільки, щоб не влопатись...*

Жага розбагатити в Герасима та Савки настільки всепоглинаюча, що вони навіть не замислилися, чому саме до Герасима звернулася незнайома людина там, де він оформлював документи на куплену землю; навіщо цей Невідомий приїхав у село не з ним, а раніше за нього; хіба можна здійснювати незаконні операції з такими обсягами грошей із незнайомцями у станційному туалеті, коли потяг стоїть на станції кілька хвилин, а страх пробирає до п'ят... Звичайно, правовий статус Невідомого — злочинець, шахрай.

Висновки. У результаті проведеної роботи було досліджено особливості вербального й невербального вираження Іваном Карпенком-Карим станового, майнового, гендерного та правового статусу персонажів п'єси «Сто тисяч». Роль вербальних засобів виконують, здебільшого, лексеми відповідних дискурсів, фразеологізми, деякі синтаксичні конструкції. Роль невербальних засобів належить, переважно, описаній автором ситуативній поведінці персонажів, що сто-

сується їхньої міміки, рухів, емоцій, поведінкових реакцій на певні дії та репліки.

Перспективи подальшого дослідження цього матеріалу полягають у поглибленому аналізі статусного набору кожного з персонажів.

ЛІТЕРАТУРА

Горбачова Н. І. Соціальний статус і соціальна роль як базові поняття соціальної структури. *Вісник Житомирського державного університету. Філологічні науки.* 2013. Вип. 67. С. 234–237.

Ільченко О. А. Вербалізоване «обличчя» сучасного суспільства : словник метафоричних словосполучень української преси (2000–2010 рр.). Харків : ФОРМ Петров В. В., 2012. 198 с.

Карпенко-Карий І. Сто тисяч. URL : <https://www.ukrlib.com.ua/books/printit.php?tid=1007/> (дата звернення: 25–28.04.2023).

Ковальчук А. К. Вербальне і невербальне вираження емоцій в мовленні шеф-кухаря. *Записки з романо-германської філології.* Одеса, 2016. Вип. 1. С. 52–57. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/zrgf_2016_1_9.

Можейко О. О. Роль соціального статусу мовця в реалізації мовленнєвих актів погрози в сучасному англійському діалогічному дискурсі. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна.* 2015. Вип. 81. С. 114–118.

Соціальний статус. *Словopedia* : Універсальний словник-енциклопедія. URL : <http://slovopedia.org.ua/29/53409/21052.html/> (дата звернення: 17.04.2023).

Степанова С. Є. Еволюція мовної картини світу центрального персонажа оповідання А. П. Чехова «Душечка». *Мова.* 2016. № 25. С. 62–67.

Степанова С. Є. Мовна особистість і її причетність до професії в мовній картині світу й ехо-картинах світу близьких людей (на матеріалі оповідань А. П. Чехова, М. А. Булгакова і В. М. Інбер). *Вісник Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди.* Харків, 2017. № 1 (60). С. 23–27.

Степанова С. Є. Статусні мовленнєві характеристики художніх персонажів у російській літературі початку 20 століття. *Мова.* 2019. № 32. С. 37–45.

Степанова С. Є. Соціально-статусні описи персонажів у художньому творі. *Русистика і сучасність. Языкознание. Литературоведение. Лингводидактика.* Rzeszów : Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, 2021a. Nr. 6. S. 194–204.

Степанова С. Є. Розмаїття дискурсів реалізації соціального статусу художнього персонажа в текстах початку ХХ ст. *Лексико-граматичні інновації в сучасних слов'янських мовах* : Матеріали Х міжнародної наукової конференції (15–16 квітня 2021 року). Україна, Дніпро. Дніпро : Ліра, 2021б. С. 152–155.

Степанова С. Є. Антонімія як засіб зображення соціальної нерівності у драматичній поемі Лесі Українки «В катакомбах». *Мова.* 2022а. № 37. С. 60–66.

Степанова С. Є. Професійне і побутове: когнітивний вплив у картинах і ехо-картинах світу. *Записки з українського мовознавства.* Одеса : ОНУ, 2022б. Вип. 29. С. 285–291.

Степанова С. Є. Кореляції соціального й емоційного у звертаннях. *Науковий вісник Одеського національного університету. Філологія.* 2022в. Т. 27. Вип. 2(26). С. 75–83.

Linton R. *The Study of Man.* New York : D. Appleton-Century Co, 1936. 503 p.

Pahta P., Nevala M., Nurmi A., Palander-Collin M. Language practices in the construction of social roles in Late Modern English. Amsterdam & Philadelphia : John Benjamins, 2010. 241 p.

Sapru A. Automatic social role recognition and its application in structuring multiparty interactions : Thesis. Lausanne : EPFL, 2015. 128 p.

Schefflen A. E., Schefflen A. Body Language and Social Order (Communication and Behavioral Control). New York : Prentice-Hall, 1972. 208 p.

Weber M. Economy and Society. An Outline of Interpretive Sociology : In 2 vol. / Eds. G. Roth, C. Wittich. Berkeley : Univ. of California Press, 1978. 1470 p.

SOCIAL STATUS MARKERS IN THE SPEECH OF THE CHARACTERS OF IVAN KARPENKO-KARY'S PLAY «ONE HUNDRED THOUSAND»

Svitlana Ie. Stepanova

Graduate student of the Department of General and Slavic Linguistics,
Odesa I. I. Mechnikov National University,
Odesa, Ukraine
e-mail: fydimka@gmail.com
ORCID ID <https://orcid.org/0000-0002-2855-3657>

SUMMARY

The purpose of this article is to identify, analyze and evaluate verbal and non-verbal social-status markers of the characters of Ivan Karpenko-Kary's play «One Hundred Thousand». The object of study is the means of lingual and non-lingual behavior that contain information about the social status of certain characters in this play. The subject of the study is the peculiarities of the set of social-status means of depicting characters and the mechanism of the author's use of these means. In the research process, procedures of cognitive, semantic, sociolinguistic, non-verbal analysis methods, descriptive method were used. As a result of the research of lingual and non-lingual means and mechanisms of the author's expression of the property, status, gender, and legal statuses of artistic characters, as well as the assessment of some evolutionary social status processes that took place at the end of the 19th and the beginning of the 20th centuries in Ukrainian society, the author came to certain conclusions. In the role of verbal means, for the most part, lexemes of the relevant discourses, phraseological units, and some syntactic constructions act. The role of non-verbal means is mainly the situational behavior of the characters described by the author, which refers to their facial expressions, movements, emotions, behavioral reactions to certain actions and lines.

Key words: social status, marker, verbal, non-verbal, artistic character, means of expression, Ivan Karpenko-Kary.

REFERENCES

Горбачова Н. І. (2013). Соціальний статус і соціальна роль як базові поняття соціальної структури. *Вісник Житомирського державного університету. Філологічні науки*. Вип. 67, pp. 234–237 [in Ukrainian].

Льченко О. А. (2012). Вербалізоване «обличчя» сучасного суспільства : словник метафоричних словосполучень української преси (2000–2010 pp.). Харків : ФОП Петров В. В. [in Ukrainian].

Карпенко-Карий І. Сто тисяч. URL : <https://www.ukrlib.com.ua/books/printit.php?tid=1007/> (дата звернення: 25–28.04.2023) [in Ukrainian].

Ковальчук А. К. (2016). Вербальное и невербальное выражение эмоций в речи шеф-повара. *Записки з романо-германської філології*. Одеса. Вип. 1, pp. 52–57. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/zrgf_2016_1_9 [in Ukrainian].

Можейко О. О. (2015). Роль соціального статусу мовця в реалізації мовленнєвих актів погрози в сучасному англomовному діалогічному дискурсі. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна*. Вип. 81, pp. 114–118 [in Ukrainian].

Соціальний статус. *Словopedia* : Універсальний словник-енциклопедія. URL : <http://slovopedia.org.ua/29/53409/21052.html/> (дата звернення: 17.04.2023) [in Ukrainian].

Степанова С. Є. (2016). Еволюція мовної картини світу центрального персонажа оповідання А. П. Чехова «Душечка». *Мова*. № 25, pp. 62–67 [in Ukrainian].

Степанова С. Є. (2017). Мовна особистість і її причетність до професії в мовній картині світу й ехо-картинах світу близьких людей (на матеріалі оповідань А. П. Чехова, М. А. Булгакова і В. М. Інбер). *Вісник Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди*. Харків. № 1 (60), pp. 23–27 [in Ukrainian].

Степанова С. Є. (2019). Статусні мовленнєві характеристики художніх персонажів у російській літературі початку 20 століття. *Мова*. № 32, pp. 37–45 [in Ukrainian].

Степанова С. Є. (2021a). Соціально-статусні описи персонажів у художньому творі. *Русистика и современность. Языкознание. Литературоведение. Лингводидактика*. Rzeszów : Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego. Nr. 6, pp. 194–204 [in Ukrainian].

Степанова С. Є. (2021b). Розмаїття дискурсів реалізації соціального статусу художнього персонажа в текстах початку ХХ ст. *Лексико-граматичні інновації в сучасних слов'янських мовах* : Матеріали Х міжнародної наукової конференції (15–16 квітня 2021 року). Україна, Дніпро. Дніпро : Ліра, pp. 152–155 [in Ukrainian].

Степанова С. Є. (2022a). Антонімія як засіб зображення соціальної нерівності у драматичній поемі Лесі Українки «В катакомбах». *Мова*. № 37, pp. 60–66 [in Ukrainian].

Степанова С. Є. (2022b). Професійне і побутове: когнітивний вплив у картинах і ехо-картинах світу. *Записки з українського мовознавства*. Одеса : ОНУ. Вип. 29, pp. 285–291 [in Ukrainian].

Степанова С. Є. (2022c). Кореляції соціального й емоційного у звертаннях. *Науковий вісник Одеського національного університету. Філологія*. Т. 27. Вип. 2(26), pp. 75–83 [in Ukrainian].

Linton R. (1936). *The Study of Man*. New York : D. Appleton-Century Co.

Pahta P., Nevala M., Nurmi A., Palander-Collin M. (2010). Language practices in the construction of social roles in Late Modern English. Amsterdam & Philadelphia : John Benjamins.

Sapru A. (2015). Automatic social role recognition and its application in structuring multiparty interactions : Thesis. Lausanne :, EPFL.

Schefflen A. E., Schefflen A. (1972). Body Language and Social Order (Communication and Behavioral Control). New York : Prentice-Hall.

Weber M. (1978). Economy and Society. An Outline of Interpretive Sociology : In 2 vol. / Eds. G. Roth, C. Wittich. Berkeley : Univ. of California Press.

Стаття надійшла до редакції 11.06.2023

УДК [811.161.2+811.581]-115'373.74:398.91:141.112

<https://doi.org/10.24195/2616-5317-2023-36-10>

КОНЦЕПТИ «ЛІВИЙ» І «ПРАВИЙ» В УКРАЇНСЬКИХ І КИТАЙСЬКИХ СТАЛИХ СЛОВОСПОЛУЧЕННЯХ І ПРИСЛІВ'ЯХ

Євгеній М. Степанов

доктор філологічних наук, професор факультету російської мови та літератури

Інституту іноземних мов Хунанського педагогічного університету,

Changsha, Китай

e-mail: stepanov175@163.com

ORCID ID <https://orcid.org/0000-0002-5441-9822>

АНОТАЦІЯ

Метою статті є виявлення когнітивних засад асиметрії використання та сприйняття концептів «лівий» і «правий» українцями та 左 [zuo] і 右 [you] китайцями. Ці концепти функціонують у мовному просторі світу як одна з універсальних бінарних опозицій. Найбільш виразно вона представлена у сталих словосполученнях і пареміях. Зроблено спробу визначити відмінності між українською та китайською мовними картиними світу в ситуаціях присутності цих концептів. Об'єктом вивчення обрано українські сталі словосполучення і паремії із семантично стрижневими словами лівий і правий, а також похідними від них і китайські фразеологізми зі словами 左 і 右. Предметом дослідження є визначення спільних і відмінних рис у сприйнятті китайцями й українцями традиційних у їхніх національних мовних картинах світу поглядів і звичок щодо використання концептів «лівий» і «правий» // 左 і 右. У процесі дослідження було взято процедури методів семантичного, конотативного, фразеологічного, лінгвокультурологічного, концептуального, когнітивного, зіставного та кількісного аналізу, а також описового методу. Результати дослідження: 1) виявлення українських і китайських фразеологічних одиниць, які містять показники концептів «лівий» і «правий» // 左 [zuo] і 右 [you]; 2) їх класифікація за дискурсивним значенням, галуззю функціонування, аксіологічними характеристиками; 3) проведення зіставного аналізу лінгвокультурологічних засад використання відповідної лексики в українській і китайській мовах. Зроблено висновки щодо асиметричності традиційного сприйняття та функціонування концептуальних значень лівого та правого в зіставлених мовах.

Ключові слова: концепт, ліве, праве, стале словосполучення, паремія, українська та китайська мови.